

Budovanie celospoločenského systému ochrany detí a mládeže pred negatívnymi vplyvmi masmédií (s dôrazom na prevenciu agresivity) - ideový návrh

Preambula

Sociálni psychológovia sa dnes už jednoznačne zhodujú v tom, že agresívne správanie má svoje pozadie okrem vrodenej dispozície aj v naučenom repertoári správaní (bližšie pozri napr. Výrost - Slaměník, 1997), a že významným zdrojom utvárania sa repertoáru agresívneho správania u detí je učenie sa od dospelých predovšetkým prostredníctvom pozorovania a imitácie (Bandura, 1973).

A ak si uvedomíme, že dospelí sa svoje dnešné agresívne správanie tiež len kedysi naučili ako deti od iných dospelých, potom sa zdá, že z generácie na generáciu si odovzdávame svoj štafetový kolík agresie a agresivity.

V časoch historicky dávno minulých sa stávali deti pozorovateľmi agresivity dospelých len na základe priamej a reálnej skúsenosti a teda iste v oveľa menšej miere, než sa to deje dnes cez televízne obrazovky. Je to fakt notoricky známy a ešte notrickejšie ignorovaný. Treba sa nám pýtať: Čo všetko sa ešte musí stať, aby sme hypertrofiu násilia v masmédiách začali brať konečne vážne do tej miery, že sa by sme sa dokázali (my ako dospelí) zjednotiť na nejakom postupe, ktorým sa konečne tento "sociálnopatologický jav" na Slovensku začne riešiť? Zdá sa, že nárast agresivity (až po vraždy v školách) stále nestačí. Zdá sa, že ekonomicky krátkozraké zisky niektorých dospelých budú ešte dlho prevládať nad škodami, ktoré tým spôsobujeme na duši mladej generácie.

Ak pripustíme, že za zvyšovanie frekvencie a intenzity agresívnych námetov sú zodpovední určití ľudia, potom by určití ľudia mali a mohli byť zodpovední aj za jej znižovanie. Navyše nie je vylúčené, že by to mohli (alebo dokonca mali) byť tí istí ľudia.

Nemožno pokladať za náhodu, že psychológia - jedna z najmladších ale i najdynamickejšie sa rozvíjajúcich vedných i odborných - praktických disciplín - stojí v predných radoch, ak treba prispieť argumentami na to, aby masmédiá informovali ale nedeformovali.

Každý psychológ, no najmä detský, by určite vedel k tejto problematike prispieť často otrasnými príkladmi zo svojej každodennej praxe, ktoré môžu ilustrovať spôsoby a cesty ako nevhodné masmediálne obsahy dokážu deformovať nielen krehkú detskú dušu najmenej odolných jedincov, ale doslova "preformátovať" vnútorný svet mladej generácie.

Trochu histórie

V rámci činnosti expertnej komisie Rady vlády SR pre prevenciu kriminality pre oblasť sociálno-patologických javov u detí a mládeže, ktorú spomínaná rada zriadila, sme vypracovali dva návrhy. V prvej etape práce expertnej skupiny na tomto

probléme sme pripravili *Návrh minimálnych zásad masmediálnej politiky v oblasti prevencie sociálno-patologických javov u detí a mládeže*, ktorý v septembri 1995 Rada vlády SR pre boj s protispoločenskou činnosťou vzala na vedomie a následne uložila vypracovať návrh zásad zákona na ochranu detí a mládeže pred sociálno - patologickými vplyvmi masmédií.

V tomto prvom návrhu sme analyzovali vtedajšiu situáciu v oblasti masmediálnej politiky, v ktorej porevolučná sloboda prejavu a odstránenie cenzúry poskytoval bezbrehý priestor na exponovanie komunikátov rôznej kvality a etického posolstva. Expertná komisia sa zhodla na tom, že komerčné kritériá často nie sú konfrontované s umeleckými atribútmi ponúkaných produktov kultúry a pakultúry, čo má negatívny dopad predovšetkým na mladú generáciu, ktorá ešte natoľko nemá rozvinutú schopnosť rozlišovať kvality prezentovaných diel a nekriticky prijíma všetko, čo sa jej ponúka. Masmédiá sa v súčasnosti silou a šírkou svojho vplyvu stávajú spoluurčovateľmi kultúry vzťahov, prejavu, hodnotovej orientácie, jazykovej kultúry a z toho hľadiska sa na ne posúva bremeno zodpovednosti priam pedagogickej. Vzhľadom na to nám nemôže byť ľahostajné, aké modely správania, myšlienkové posolstvá sa šíria z týchto médií. Ak pozorne sledujeme bezbrehosť masmediálnej ponuky, názory rodičov a odborníkov, zostáva nám stotožniť sa s myšlienkou, že médiá neraz ponúkajú modely správania, ktoré spoločnosť, rodičia, ba i zákon neschvaľujú. Vnímoví rodičia riešia situáciu tak, že vo vlastnej réžii selektujú deťom programy, ktoré dieťaťu doporúčia a ktoré mu nedoporučia sledovať, prípadne až zakážu. Niektorí odborníci navrhujú, aby dieťa sledované programy v prítomnosti rodičov, ktorí môžu podať vysvetľujúci komentár k deju, čím by zabránili prípadnému negatívne účinku na dieťa. Na takúto vyspelosť rodičov sa však nemožno spoliehať a zodpovednosť za výber a pozitívny vplyv tejto produkcie by mala na seba prebrať inštitúcia, ktorá sa stáva šíriteľom masovej kultúry. Masmédiá by nemali v žiadnom prípade krížiť, mariť zámyery rodičov, spoločnosti, ktorej v prvom rade musí záležať na tom, pod akými vplyvmi sa formuje mladá generácia. V závere návrhu spomíname nemecké riešenie, kde je v platnosti Zákonné ustanovenie na ochranu mládeže pred negatívnym pôsobením hromadných informačných prostriedkov. V rámci tohto ustanovenia pôsobí Spolková skúšobňa, ktorá zaraďuje na index komunikáty podľa presne určených kritérií. Porušenie zákazu televíziou, kinom, videopožičovňou sa trestá pokutou vo výške 30 000 mariek, prípadne až stratou slobody na jeden rok.

Druhá etapa trvala len dva mesiace, pretože už v novembri 1995 expertná komisia *Ideový návrh zásad zákona na ochranu detí a mládeže pred sociálno-patologickými vplyvmi masmédií* vypracovala a následne predložila na rokovanie Rady vlády SR pre boj s protispoločenskou činnosťou. Mal slúžiť ako koncepčné východisko pre prípravu finálneho návrhu zásad predmetného zákona. V priebehu prípravných prác sme sa opierali o viaceré medzinárodné dokumenty, pričom ako významný inšpiračný zdroj nám poslúžil nemecký zákon na ochranu mládeže pred negatívnym pôsobením hromadných oznamovacích prostriedkov.

Predkladaný ideový návrh rešpektoval Dohovor o právach dieťaťa (článok 17.) : "*Zmluvné strany uznávajú dôležitosť funkcie hromadných oznamovacích prostriedkov a zabezpečia dieťaťu prístup k informáciám a materiálom z rôznych národných a medzinárodných zdrojov, najmä z takých, ktoré usilujú o podporu sociálneho, duchovného a morálneho blaha dieťaťa a o jeho fyzické, mentálne zdravie. K tomuto účelu zmluvné strany :*

a/ podnecujú hromadné oznamovacie prostriedky k šíreniu informácií a materiálov dieťaťu sociálne a kultúrne prospešných a zodpovedajúcich duchu článku 29 tejto dohody.

e/ podnecujú tvorbu zodpovedajúcich smerníc pre ochranu dieťaťa pred informáciami a materiálmi, škodlivými blahu detí, majú na mysli článok 13 a 18 tejto dohody."

Predmetný návrh sa dotýkal:

A. programov a tlačových komunikátov, ktoré sú označované ako mládeži prístupné, tj. vekovej kategórii do 18 rokov

B. nosičov hudby a textu, ktoré sú dostupné tejto vekovej kategórii vo verejných požičovniach

C. programov, ktoré sú vysielané do 23.00 hod. a po 6.00 hod.

Za komunikáty, ohrozujúce mravný a citový vývin detí a mládeže sú v návrhu považované všetky také, ktoré pôsobia eticky dezorientujúco a deštruktívne na hierarchiu ich hodnôt a nivelizujú citový život mladého človeka.

Navrhli sme preto vylúčiť zákonom z distribúcie pre túto vekovú kategóriu obsahy s nasledovnými námetmi :

Agresívne a brutálne námety

- násilné činy, ktoré sú popisované podrobne a široko, neumožňujú rezonanciu a prežívaním obete (bolesť, smútok) ale ukazujú násilie ako zaujímavý fortieľ, šikovnosť, model tzv. mužnosti

- námety, ktoré zobrazujú zohavovanie ľudského tela, mučenie

- námety, ktoré detailne zobrazujú , umieranie obetí, utrpenie, dôsledky dopravnej nehody, vojny apod.

- filmy, v ktorých dej vytvára iba kulisu pre čo najväčší počet vrážd a krviprelievania

- námety, presahujúce mieru únosnosti negatívnych prejavov postáv voči sebe, vo forme bitiek, vrážd, kopancov, násilností, bez východiska v etickom ponaučení

- námety, poskytujúce návod k trestnému činu detailnou formou príp. návod na likvidáciu stôp po trestnom čine

- námety, predstavujúce šikanovanie v rôznych podmienkach ako spôsob zábavy, tolerovateľný jav

- námety, v ktorých je brutalita predstavovaná ako forma zábavy

- neprimerané násilné scény, nabádajúce k násiliu, tzv. akčné scény, ktoré poskytujú sériu násilia pre samotné násilie, vyvolávajúce napätie, bez možnosti prežitia dôsledkov násilia

- násilné scény, páchané v mene zákona, alebo ochrancom zákona, alebo v tzv. službe dobrej veci

- násilné činy, s ktorými sa mládež môže ľahko identifikovať

- námety, v ktorých je kladným hrdinom postava, ktorá dosahuje svoj cieľ brutalitou, imponujúc nerealistickým a neetickým modelom tzv. supermana

- námety, zobrazujúce násilie voči prírode, zvieratám, prejavy vandalizmu

- námety rasové, podnecujúce k intolerancii, xenofóbii, fašizmu.

Námety s drogami

Návrh vychádza z potreby pozitívneho ovplyvňovania spoločenského vedomia k problematike drogových závislostí, je súčasťou pozitívnej propagandy života bez drog a zároveň aj kontrapropandou o nebezpečnosti drogových závislostí. V tomto slova zmysle navrhujeme vylúčiť z prístupnosti tejto vekovej kategórii námety, ktoré :

- oslavujú, alebo bezproblémovo líčia konzum drog - zverejňujú návody k výrobe, získavaniu, použitiu drog, jej spracovaniu,
- približujú zážitky pod vplyvom drogy, ktoré svojou zaujímavosťou, prípadne príťažlivosťou môžu nabádať k imitácii takéhoto správania.
- obsahy, líčiace používanie drog musia v sebe zahŕňať: realistickú informáciu o rizikách a nebezpečnosti takéhoto správania a nesmú poskytovať imponujúci obraz takéhoto správania, inšpirácie k napodobňovaniu.

Námety vojnové

- námety, ktoré líčia vojnové udalosti a utrpenie ľudí ako bezproblémové
- námety, navádzajúce k chybnému hodnoteniu udalostí v druhej svetovej vojne, bagatelizujúce smrť miliónov ľudí rôznych národností
- námety ukazujúce vojnu ako príťažlivý jav, umožňujúci získať slávu a uznanie neprimeranou oslavnosťou skutkov
- námety, ktoré príliš naturalistickým spôsobom zobrazujú fyzické utrpenie obetí, umieranie, nerešpektujúce zvýšenú zraniteľnosť percipienta tejto vekovej kategórie

Námety pornografické

- tieto námety nesmú byť ponúkané v žiadnej podobe, sprístupnené v tlači, kine, požičovni. Označeniu "Nevhodné pre mládež" podliehajú tieto námety v akejkolvek podobe
- z tohto hľadiska vylúčiť z dostupnosti námety s nevhodným sexuálnym správaním, ukážky deviantných sexuálnych orientácií, obchod s erotikou
- námety, bezproblémovo líčiace promiskuitu, skupinový sex, prostitúciu, znásilnenie
- námety, degradujúce človeka ako objekt sexuálneho konzumu, zdôrazňujúce sexualitu na úkor medziľudských vzťahov
- námety, predčasne prebúdzajúce sexuálny záujem, nabádajúce k sexuálnej neviazanosti, frivolnosti v intímnom živote
- námety zdôrazňujúce sexuálne vzťahy na úkor citových vzťahov
- poradenské materiály v mládežníckych periodikách, ktoré nabádajú k predčasnému získavaniu sexuálnych skúseností
- inzeráty, v tlači, dostupnej mládeži, propagujúce prácu v erotických masážnych salónoch

Reklamy

- sa musia vyhýbať čomukoľvek, čo môže poškodiť záujmy detí a mládeže a musia brať ohľad na ich špeciálnu citlivosť

- reklama tabaku, alkoholu, nesmie byť určená maloletým. Nik, kto reklamuje, prezentuje takýto výrobok, nesmie vyzeráť ako mladistvý, programy nesmú prezentovať abstinenciu v negatívnom zosmiešňujúcom svetle.

Jazyková stránka komunikátov

by mala zohľadňovať obsahovú stránku navrhovaných opatrení.

- komunikáty, určené tejto vekovej kategórii nesmú obsahovať:

- vulgárne, obscénne výrazy, nadávky, nespisovné výrazy

- slovník v týchto komunikátoch musí rešpektovať spisovnú slovenčinu, kultúrne vyjadrovanie

- úseky, ktoré nespĺňajú tieto kritériá je potrebné vynechať, predabovať, rešpektujúc kultúrnu úroveň vyjadrovania

Skladba programov

V návrhu sa prikláňame k ustanoveniu Európskej únie pre vysielanie - v čase medzi 18,00 hod. a 6,00 hod., teda i v čase sledovanom touto vekovou kategóriou musí vysielanie obsahovať 50 % programov národnej, alebo európskej produkcie.

Zákon o audiovizíii predpokladal v paragrafe 3, odsek 1/ že: "výrobca audiovizuálneho diela je povinný na originálnom nosiči diela uviesť vekovú hranicu prístupnosti a na všetkých propagačných a informačných materiáloch, spojených s distribúciou audiovizuálneho diela je nutné uvedenie údajov, okrem iného o obsahovom zameraní diela, osobitne o prítomnosti násillia, brutality, pornografie alebo podobného obsahu, spôsobilom ohroziť psychiku, alebo mravnosť, textom : Dielo môže ohroziť psychiku alebo mravnosť ".

Návrh inštitucionálneho riešenia

Nami navrhovaný zákon sa nespoliehal iba na takúto vysoko etickú samoreguláciu tvorcov, nákupcov komunikátu, ktorá by bola i v rozpore s komerčným záujmom firmy alebo nakladateľstva. Vzhľadom na to sme odporúčali nespoliehať sa iba na autoreguláciu, ale ustanoviť inštitúciu, ktorá by objektívne a nezávisle posúdila etické kvality komunikátu, z hľadiska jeho účinku na mladú generáciu.

Táto inštitúcia by na seba prevzala zodpovednosť za kategorizáciu produkcie pre deti a mládež, dávala by podnety na dodržiavanie menovaných pravidiel. V jej právomoci by bolo i sankcionovanie za nedodržiavanie navrhovaných opatrení. Jej pôsobenie by malo priaznivý vplyv i na verejnosť, ktorú by orientoval k umelecky a eticky hodnotným programom. V konečnom dôsledku by preventívne pôsobila v rámci znižovania eticky dezorientujúcich námetov, poskytujúcich nevhodné, asociálne modely správania.

Vzhľadom na to sme navrhovali zriadiť špeciálnu inštitúciu, v ktorej by pracovali interní i externí pracovníci najmä z týchto oblastí :

1. literatúra
2. umenie
3. knižný obchod
4. nakladateľstvá
5. mládežnícke zväzy

6. pedagogika
7. cirkevné inštitúcie
8. film
9. televízia
10. rozhlas
11. predstavitelia národnostných menšín
12. psychológia

Rozhodnutie navrhovanej inštitúcie o uvoľnení do predaja sa označí na obale, spolu s vekovou kategóriou, pre ktorú je dielo doporučené. Označenie sa prevedie na obale nosiča zvuku, textu, obrazu.

Navrhovaná inštitúcia bude zároveň dopĺňovať televízne programy označením stupňa násilia, ktorý pomôže pri rozhodovaní bez toho, aby percipient program poznal, umožní orientáciu v programe a zároveň pozitívne pôsobí na orientáciu verejnosti smerom k umelecky a eticky hodnotným dielam.

Úlohou tejto špeciálnej inštitúcie by bolo najmä:

- deti a mládež ohrozujúce komunikáty podrobovať trestne stíhateľným zákazom, aby takéto komunikáty boli prístupné iba dospelým
- podporovanie hodnotne orientovanej výchovy médiami
- podporovanie samokontroly a samoregulácie živnostenských podnikateľov
- osvetová práca na poli výchovy verejnosti k problémom ochrany detí a mládeže v médiách.

Obsahom práce tejto inštitúcie by bola veková kategorizácia komunikátov, ktoré sa uchádzajú o verejnú produkciu. Komunikáty, nevhodné z hľadiska prijatých kritérií zaraďuje inštitúcia na index. Tieto nesmú byť sprístupnené predmetnej vekovej kategórii, nesmú byť vystavované, vyvesované, predvážané a inak sprístupnené na miestach, ktoré sú dostupné mládeži a deťom, takéto médiá nesmú byť reklamované, propagované, vychvaľované.

Takýto zoznam mládež ohrozujúcich diel nesmie byť účelom obchodnej reklamy, nesmie byť zverejnený.

Doba ohraničenia zákazu nie je limitovaná, výnimku tvorí dočasné zaradenie na index.

Rada vlády SR vzala ideový návrh zásad zákona na vedomie s odporúčením vypracovať jeho paragrafové znenie. K jeho vypracovaniu však už neprišlo pre nejednotný legislatívny pohľad právnych expertov na vhodnosť a oprávnenosť takejto z pohľadu práva "parciálnej" zákonnej úpravy.

Navrhujeme nadviazať na tieto aktivity a po 16 rokoch sa pokúsiť pokračovať v ochrane detí a mládeže týmto smerom.

Dovoľte mi na záver zacitovať názov posledného dokumentárneho filmu Deža Ursínyho, ktorý je ako stvorený pre naše úsilie: " *času je málo a voda stúpa*". A ešte vysloviť optimistickú nádej, že tretia fáza prípravy zákona na ochranu detí a mládeže pred sociálno-patologickými vplyvmi masmédií práve začala.